

Izvorni znanstveni rad

UDK 327.56(4) 327.2(497.11:497.5)

Sustav međunarodne sigurnosti u razdoblju poslije hladnog rata i položaj Hrvatske

ANTE BARIŠIĆ*

Sažetak

U članku se analizira promijenjeni sadržaj pojma sigurnosti u razdoblju poslije hladnog rata, njegova važnost za međunarodnu zajednicu u cjelini i njezine temeljne vrijednosti. Posebno se naglašava nedjeljivost i međusobna uvjetovanost problema sigurnosti, demokracije i tržišta. Istraživački pristup je multidisciplinaran i usmjeren na analizu problema rata protiv Hrvatske u kontekstu promijenjene biti posthladnoratovskih kriza i drugačijih pretpostavki postizanja mira i stabilnosti. Određuju se korijeni, uzroci i povodi konflikta te istražuju pretpostavke za uspostavu mira i stabilnosti. Polazeći od slučaja Hrvatske i posljedica međunarodne krize, izazvane srpskom politikom agresivnog ekspanzionizma, autor daje prijedlog utemeljenja novog koncepta sustava međunarodne sigurnosti - koncept metasigurnosti - za razdoblje poslije završetka hladnog rata.

Uvod

1. Kraj razdoblja hladnog rata u međunarodnim odnosima značio je ujedno i kraj globalnog bipolarnog konflikta. Međutim, to nije istodobno dovelo do nestanka konfliktnih stanja i harmoniziranja odnosa u međunarodnoj zajednici, niti do odustajanja od korištenja nasilja za postizanje političkih ciljeva. Raspad sovjetske države i potpuni institucionalno-ideološki slom komunizma imao je za posljedicu nestanak globalne antisistemske snage koja je ugrožavala zemlje tržišne demokracije prijetnjom svjetske komunističke revolucije, izbijanjem svjetskog rata i opće nuklearne kataklizme. Dok je globalna ratna prijetnja nepovratno dokinuta u razdoblju poslije hladnog rata, u odnosima među državama te na unutrašnjem planu došlo je do prave erupcije sukoba, ratova i nestabilnosti različite etiologije.

U sudaru s novim izazovima, prijetnjama i napetostima, drugačijim od onih iz hladnoratovskog razdoblja, međunarodni sustav, njegove institucije, akteri i

* Ante Barišić, asistent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Komparativna politika, Vanjsko-politički odsjek.

politike pokazuju zabrinjavajuću slabost, sporost i nesnalazjenje u procesu prilagodbe i redefiniranja. Institucionalne i strukturalne slabosti koje se zamjećuju u svijetu poslije završetka razdoblja hladnog rata, transformacija, nestanak ili smanjeno značenje starih hladnoratovskih problema koji su izazivali nestabilnosti, napetosti i ratove, otvaraju posve nova pitanja na koja nema brzog i jedinstvenog odgovora, posebno stoga što stari odgovori više ne vrijede.

Nepotvrđena, lišena sadržaja, euforično-trijumfalistička najava kraja povijesti i uspostave novoga svjetskog poretka na temelju prevlasti odnosa kooperacije u međunarodnoj zajednici u razdoblju poslije hladnog rata, sve snažnije nailaze na otrežnjujući i upozoravajući oprez pojedinih istraživača (Brzezinski 1993). Posthladnoratovski realisti govore o nestanku hladnoratovskih hegemon - donedavna temelja i jamaca stabilnosti međunarodnog poretka - i o nastupu snaga nereda i dugotrajne nestabilnosti, koji, zahvaćajući cijela područja, kao da nameću anarhiju u međunarodnoj zajednici (Odom, 1993: 7-14).

Kriza institucija međunarodnog sustava sigurnosti, pojačana strukturalnim problemima političke i ekonomske sfere, kako nerazvijenog svijeta i svijeta u razvoju, tako i razvijenih zemalja, predstavlja svjetskopovijesni okvir tranzicijskog razdoblja koje nastupa poslije okončanja epohe hladnog rata. Tradicionalni pristup istraživanju problema sigurnosti proizlazio je i polazio poglavito od sovjetsko-američkog hladnoratovskog blokovskog konflikta. Problemizirana su područja bipolarnog konflikta Istok-Zapad, kao što su nuklearno odvracanje, subverzija, intervencionizam, itd., a zapuštena su pojedina, regionalna ili globalna sigurnosna pitanja koja nisu bila značajna za vodeće blokovske zemlje. Pobjeda Zapada u hladnom ratu ne samo da nije donijela svjetskoj zajednici mir, stabilnost i prosperitet već je u potpunosti iznenadila i znanstveno-istraživačku zajednicu.

Istraživači međunarodne sigurnosti u razdoblju hladnog rata primjenjivali su više problemski orijentirani pristup od analitičkog, pa tako nije došlo do razvijanja posebnih analitičkih nacrti koji bi u promijenjenim uvjetima poslije završetka razdoblja hladnog rata pridonosili uspostavi odgovarajućeg znanstvenog pristupa. Dugotrajno razdoblje mira i stabilnosti poslije drugog svjetskog rata anestetiziralo je i onesposobilo politička vodstva, znanstvenu zajednicu te druge eksperte i praktičare u području sigurnosti, za pravovremeno i djelotvorno prepoznavanje i rješavanje posthladnoratovskih kriza u sustavu međunarodne sigurnosti.

Promjena koncepta istraživanja područja sigurnosti sastavni je dio šire promjene i reforme međunarodnog sustava sigurnosti. Nekadašnje prepreke u studiranju problema sigurnosti nestale su, jer je izbrisana nametnuta razlika između tzv. visoke politike (diplomacija i obrana) i niske politike (ekonomija, trgovina). Ekonomska pitanja, populacijske teme i migracije ljudi postale su ravnopravne kategorijama moći i sukoba, rata i mira. Na taj način tradicionalni pojam sigurnosti širi se i postaje sveobuhvatniji, a međunarodne institucije koje se bave proširenim aspektima sigurnosti preuzimaju sve važniju i utjecajniju ulogu u vođenju, kontroli i sprečavanju konflikata. Problemi tzv. visoke i niske politike postaju komplementarni, a njihova podjela samo je funkcionalne prirode.

Kao što se pojam suverenosti ne iscrpljuje i ne materijalizira samo na fizičkim granicama neke države, niti se daje apsolutizirati kao nepromjenjiva povijesna konstanta, tako se i sadržaj pojma sigurnosti u razdoblju nakon završetka hladnog

rata logički proširuje problematiziranjem ekonomskih, tehnoloških, migracijskih, ekoloških i drugih pitanja integracije i kooperacije te njihova utjecaja na različite razine sigurnost. Nedostatak produbljenijih analitičkih koncepata, uzrokovan problemskom orijentacijom istraživanja područja sigurnosti, posebno je vidljiv prilikom suočavanja s novim problemima. Stoga se osjeća potreba za proširenjem i produbljenjem spoznajnih interesa u pitanjima rata i mira, kooperacije i konflikta, njihovih korijena, uzroka i djelovanja psiholoških, političkih, kulturnih, povijesnih i socijalnih čimbenika.

U procesu zaključivanja i sistematiziranja znanja, osim na povzivanje rezultata ovih pojedinačnih pristupa, naglasak bi trebalo staviti, više nego do sada, na sadržajnu (realnu) dimenziju međunarodne sigurnosti, posebno stoga što se normativni aspekti - vrijednosti, etička i moralna načela - projiciraju u temelje novoga svjetskog poretka i određujuće utječu na stvaranje politike na svim razinama (nacionalnoj, regionalnoj, globalnoj).

Istraživanje posebnog slučaja rata protiv Hrvatske unutar šireg problema dinamike kriza nastalih u procesu nastajanja postjugoslavenskih država izvrsna je podloga za postavljanje novog, posthladnoratovskog koncepta sigurnosti. Polazeći od globalnih trendova demokratizacije međunarodnih odnosa, ponudeni *koncept metasigurnosti* prepoznaje plodove difuzije i disperzije moći u zakonitoj pojavi novih država na svjetskoj političkoj karti. No, analiza institucionalno-ideološkog sloma komunizma te pojave novih aktera u međunarodnoj zajednici nije dostatna za sveobuhvatno promišljanje konkretne krize. Za slučaj Hrvatske važno je proširiti istraživački pristup integrirajući kategorije koncepta sigurnosti sa složenim procesima nacionalne izgradnje, društvenog i gospodarskog razvitka.

Drugim riječima, postavlja se pitanje uspostave ravnoteže između onoga što je ispravno, a što je primarno područje unutrašnjeg okruženja, i onoga što je moguće, a što čini primarno vanjsko okruženje. Koncept metasigurnosti u svoj temelj ugrađuje odnose komplementarnosti na kontinuumu koji se javlja između dva pola: onoga što je ispravno/moralno i onoga što je moguće/realno. Pretpostavka je kako njihovo antagoniziranje i konfrontacija u razdoblju poslije hladnog rata, kao poseban odnos i stanje, predstavljaju univerzalnu antisistemsku snagu ili revolucionirajuću silu u međunarodnoj zajednici na svim razinama. U razdoblju poslije hladnog rata uspostava mira i stabilnosti u svjetskim poslovima moguća je samo na temelju konstruktivnog, harmonizirajućeg suodnosa moralnog i realnog čimbenika. Prevaga na jednu ili na drugu stranu, ili čak mogućnost djelovanja odnosa isključivosti između spomenutih polova, izravno pridonosi nastajanju nemira, ratova i nestabilnosti, ili njihovu produbljivanju.

Uravnoteženi odnos između mogućeg i ispravnog u pristupu prva je pretpostavka za praktično rješavanje izazova i napetosti posthladnoratovskog razdoblja. Promjene u međunarodnom sustavu uvjetovale su redefiniranje teorijskih okvira, što poglavito znači način spoznaje i tumačenja činjenica, događaja i trendova. Vrativši slučaj u postjugoslavenskom kontekstu jasno svjedoči o važnosti produbljenog znanstvenog bavljenja problemima suvremenog svijeta, jer je teorijsko znanje pretpostavka bilo kakve praktične akcije.

Korijeni krize

2. Propast jugoslavenske verzije komunističkog projekta i pripadajućeg državnog okvira unutar svjetskopovijesnog kolapsa komunističke utopije otvorila je potreban prostor za pokušaj realizacije državotvornog cilja hrvatskoga nacionalnog programa (Tudman, 1993). Proces demokratizacije hrvatskog društva pratila je demokratizacija međunarodnih odnosa te je ona, u stvari, bila rodno mjesto postjugoslavenske hrvatske republike. Euforični europski trendovi, izazvani slomom europskog komunizma i ujedinjenjem njemačke nacije, učinili su da su glavno sredstvo i glavni cilj procesa demokratizacije hrvatskog društva projicirani u političku sferu kao nužnost stvaranja samostalne države.

Drugim riječima, proces političke emancipacije hrvatskog društva poprimio je oblik nacionalnog buđenja i ubrzanog osvješćavanja te političke mobilizacije na takvim temeljima, a točka kristalizacije bilo je pitanje vlastite države. Činilo se kako je samostalna država pretpostavka i okvir uspjeha ukupne demokratizacije hrvatskog društva. Naime, unutrašnja izgradnja započeta u prošlom stoljeću, u formi modernizacije¹ hrvatskog društva (Gross/Szabo 1992.), nasilno je prekinuta upravo iz političke sfere, kao posljedica aranžmana međunarodne sigurnosti. Najprije je 1918. godine hrvatskom društvu, u trenutku sloma austrougarskog državnog okvira i uspostave poslijeratnog europskog sustava sigurnosti, nametnut unitarni državni okvir versajske Jugoslavije. Ustavni i politički poredak prve Jugoslavije za hrvatsko društvo značio je veliki civilizacijski korak unatrag i suočavanje s praksom autoritarnosti, diktature i fašističke agresije. Slijedilo je razdoblje fašističke okupacije i uspostave kvislinške državne tvorevine u okviru novoga nacističkog poretka.

Nakon vojnog poraza fašizma i kao posljedica drugoga svjetskog rata, od 1945. godine uspostavlja se novi sustav europske i svjetske sigurnosti unutar kojeg je hrvatsko društvo, kao dio jugoslavenske države, podvrgnuto komunističkom totalitarizmu. Revolucionirani model društvenog i gospodarskog razvitka socijalističke Jugoslavije rezultirao je degeneriranim tipom modernizacije. Unutrašnji razvitak od početka pedesetih godina potpomognut je izvana ekonomski i politički zbog vanjskopolitičke nesvrstane orijentacije, no rezultat je bio, kao i kod mnogih drugih zemalja u svijetu poslije velikog naftnog šoka sredinom sedamdesetih godina, samo dužnička kriza i sveopća recesija. Siri geopolitički interesi stvaranja jugoslavenske države u funkciji *buffer-zone* nadvladali su dva puta u ovome stoljeću hrvatske državotvorne ciljeve i vrednote, čime je dvostruko ometen i presječen dovršetak normalno započetog unutrašnjeg procesa hrvatske nacionalne izgradnje (Bilandžić 1991, Šetić 1993.).

Činjenica razvojno-strukturalnog neuspjeha jugoslavenskog modela komunističke utopije razlikuje se od činjenice raspada federalnog državnog okvira, posebno u svjetlu povoda koji su detonirali niz postjugoslavenskih kriza međusobno

¹ "Koncept 'modernizacija' obilježava preobrazbe na svim područjima društvenog života u procesu prijelaza iz tradicionalnog feudalnog sustava u građansko društvo određenoga tipa. ...Nije bilo kontinuiranog uspona prema 'moderni'. Postojale su različite kombinacije staroga i novoga u načinu privredivanja, u društvenim oblicima, institucijama, u političkoj i kulturnoj djelatnosti, u ideologijama i mentalitetima." (Gross/Szabo, 1992., 19).

različite etiologije. Ideološko-institucionalni slom komunizma i njegove jugoslavenske verzije povlači za sobom pitanja uspostave novog društvenog konsenzusa unutar tranzicijskog konteksta svake posebne novonastale postkomunističke i postjugoslavenske demokracije, dok slom federalnog okvira otvara posebni geopolitički problem ostvarivanja državotvornih ciljeva različitih i konkurirajućih nacionalnih programa (Caratan 1991).

Dok se uspostava novog društvenog konsenzusa odnosi ponajprije na unutrašnjepolitičko okruženje te polazi od vrednota demokracije i tržišta, računajući na postojeće prednosti i ograničenja, poseban problem međunarodne sigurnosti, rata i mira, uspostavlja se kao pretpostavka i uvjet opstojnosti svakoga novog aktera međunarodnih odnosa i njegova unutrašnjeg razvitka. U hrvatskom slučaju problemi teritorijalne i političke stabilnosti pokazali su se podjednako važnima kao i problemi povijesne percepcije države, nacionalnosti i prava.

Naime, polazeći od zapadnih vrijednosti problema nacionalnog tj. prvobitnih koncepata građanskih i prirodnih prava te narodne suverenosti, valjalo je konfrontirati se s institucionaliziranom istočnoeuropskom koncepcijom u toku više od sedamdeset godina, po kojoj je sama nacija (prije klasa) postala kolektivni nositelj prava, a građanska prava su na drugom mjestu iza doktrine nacionalnih prava. Koncept ljudskih i građanskih prava unutar nedostatnog okvira političkih i civilnih institucija za njihovo ostvarivanje i razvijanje, a u uvjetima postojanja snažne centralne države i njezinih represivnih instrumenata, više je bilo sredstvo za političku manipulaciju i zadržavanje sistemske supremacije nego faktor i platforma procesa moguće demokratizacije unutar nekadašnje jugoslavenske države.

Krajem osamdesetih godina, paralelno s transformacijom međunarodnog sustava sigurnosti, došlo je do ubrzane dezintegracije jugoslavenske federalne države i njezinih struktura. Uspjeh hrvatskoga državotvornog projekta u takvom međunarodnom i unutrašnjem kriznom kontekstu, a s hipotekom dvostrukog lošeg povijesnog iskustva, bio je uvjetovan pronalaženjem konstruktivnog odgovora na sigurnosne izazove i prijetnje kojih je bilo sve više na svim razinama.

Opća mobilizacija hrvatskog društva oko cilja hrvatskoga državnog osamostaljenja u uvjetima propadanja dotadašnjega međunarodnog sustava ostvarena je pozivanjem na vrijednosti i pravo na nacionalno samoodređenje. Osim unutrašnje političke mobilizacije i ubrzanog postizanja društvenog konsenzusa, hrvatsko političko vodstvo prioritetno je nastojalo strategijom internacionalizacije olakšati realizaciju cilja državnog osamostaljenja. Strategija internacionalizacije pretpostavljala je pronalaženje konstruktivnog odgovora hrvatskog društva na krizne izazove, tj. označavala je razinu njegova civilizacijskog napretka jer je valjalo zadovoljiti visoke demokratske standarde koji se postavljaju pri ulasku u zajednicu tržišnih demokracija svijeta (Tuđman, 1993., 26-29). Osim toga, nacionalno osvješćivanje i izgradnja legitimni je i integralni dio globalnih procesa demokratizacije svjetske politike.

Novi veliki val nacionalne individualizacije i državnog osamostaljivanja zapljusnuo je svijet početkom devedesetih godina, ali u pojedinim slučajevima nije poprimao konstruktivan oblik. Srpski i crnogorski primjer, naime, jasno pokazuje kako na političkoj razini odgovor nekog društva na promjene kojima je izloženo može biti i regresivan. U uvjetima transformacije međunarodnog sustava sigurnosti i ulaska u svojevrsnu fazu sigurnosnog vakuuma, regresivni

odgovor srpskog i crnogorskog društva na prijetnju unutrašnje krize poprima oblik revolucioniranja odnosa u međunarodnoj zajednici, tj. destrukcije europskog sustava sigurnosti, europskog sustava država, unošenja i proizvodnje nereda, rata i nestabilnosti.

Regresija srpskog i crnogorskog odgovora ogleda se u metodi kojom su se izborili za svoje interese i postavljene ciljeve na unutrašnjoj ili regionalnoj razini, dok se u fazi pokušaja ozakonjenja i na međunarodnoj razini ta regresija pojavljuje kao čista revolucionarnost, proizvodnja destrukcije, ratova, nemira i nestabilnosti, tj. kao antisistemska snaga u okviru novog posthladnoratovskog međunarodnog sustava sigurnosti u nastajanju. Izvjesno je da će srpska regresija na međunarodnoj razini biti zapamćena sigurno po sljedećoj konzekvenci: po tom što će do kraja razoriti hladnoratovski sustav sigurnosti, njegove institucije i procedure.

Društvo koje predvodi odlučno i zagriženo političko vodstvo, a koje raspolaže velikim naoružanjem, nesrazmjernim stvarnoj prijetnji, u uvjetima slabljenja ili nepostojanja odgovarajućih međunarodnih sigurnosnih institucija, može potkopavati i ugrožavati same temelje međunarodne zajednice svojom politikom agresivne ekspanzije. Jednostrano maksimaliziranje vlastitih interesa u uvjetima reforme institucija međunarodnog sustava sigurnosti, učinilo je srpsko-crnogorsko političko vodstvo antisistemsom snagom u međunarodnoj zajednici. U srazu s takvim, novim posthladnoratovskim tipom prijetnje međunarodna zajednica mora ubrzano tražiti i razvijati primjerenu obranu i težiti uspostavi novoga međunarodnog ugovora.

3. Osamdesetih godina srpsko političko vodstvo u okolnostima zaoštavanja strukturalne krize i jačanja prijetnje raspada jugoslavenske države okrenulo se onim resursima koji su im stajali na raspolaganju. S jedne strane, riječ je o tradiciji i njezinoj ideološkoj manipulaciji, a, s druge strane, o sredstvima državne moći, prije svega o vojno-policijskoj oružanoj sili. Ekonomski nesposobna nametnuti svoje uvjete, a politički nespremna za nove odnose, srpska državna politika oslonila se na tradiciju kao čimbenik masovne nacionalne mobilizacije, oružje i rat kao sredstvo i metodu realizacije svojih političkih interesa. Upravo fascinacija ratovanjem i velika očekivanja vezana uz njegove rezultate postaju primarno obilježje kreatora srpske politike. Politički ciljevi zamijenjeni su i nadomješteni sredstvima za njihovo postizanje, tj. instrumenti su progutali i sebi podredili ciljeve/vrijednosti.

Hazardersko, zločinačko i nepovijesno oslanjanje kreatora srpske politike na logiku konflikta i oružanog nasilja, umjesto na suradnju i miroljubivo natjecanje, polazilo je od krive procjene da je to najjeftinije i najizglednije, tj. optimalno sredstvo zaštite i očuvanja srpskih političkih i nacionalnih ciljeva. Medij putem kojeg su organizirali i pokrenuli svoju političku akciju, sukladno razvoju situacije i etapama, jesu dijelovi srpskog društva izvan srpske nacionalne države, odnosno pitanje njihova statusa u postjugoslavenskom novom rasporedu.

Stoga je stožerna točka ovog istraživanja fokusirana na niz pogrešnih odluka srpskog političkog vodstva u uvjetima institucionalne, strukturalne i državne krize, a ne na različite varijante i oblike instrumentalizacije i manipulacije srpskom dijasporom. Naime, namjera je proniknuti u najdublje korijene i uzroke rata protiv Hrvatske, polazeći od tvrdnje da su politička vodstva i njihove odluke vrlo važni za razvoj i ishod krize. Vrijednosti koje zastupaju i od kojih polaze

pojedina politička vodstva, odlučnost da se ostvare postavljeni ciljevi te volja za djelovanjem, ključne su za razumijevanje i ishod zbivanja u međunarodnoj zajednici u razdoblju nakon završetka epohe hladnog rata. Dovodjenjem u vezu problema sigurnosti i teme sposobnosti političkih vodstava na slučaju krize i rata protiv Hrvatske ostvaruju se početne pretpostavke za plodan teorijski uvid u složena posthladnoratovska stanja te procese svjetske politike.

4. Otvorenom oružanom agresijom i okupacijom Kuvajta u kolovozu 1990. godine iračko političko vodstvo poslalo je jasnu i snažnu poruku o razmjerima urušavanja institucija dotrajalog hladnoratovskog modela međunarodnog poretka. Srpski političko-vojni štab protumačio je taj ratni uspjeh prijateljskog iračkog režima kao krunski dokaz ispravnosti njihova izbora i još jedan poticaj odlučnosti da se vojnim sredstvima i otpočinjanjem rata iscrtaju nove granice srpske države. Na taj način bilo je moguće iskoristiti nagomilane i inducirane razorne etnopolitičke konfliktne potencijale srpskog društva u svrhe postizanja postavljenih političkih ciljeva.

Procjenjujući na prijelazu desetljeća kako sistemskim političkim sredstvima neće biti moguće održati jugoslavenski državni okvir, posebno nakon raspada Saveza komunista Jugoslavije kao jedine preostale vezivne i ujedinjujuće federalne političke snage, srpsko političko vodstvo potražilo je druga sredstva kojima bi zadržalo svoju hegemoniju (Bilandžić, Caratan, Javorović 1991.). Legitimaciju i potporu za svoju agresivno-ekspanzionističku politiku ostvarenja projekta stvaranja Velike Srbije srpsko političko vodstvo nastojalo je steći kako na unutrašnjoj, tako i na međunarodnoj sceni, različitim tipovima elaboracije i legitimacije svoje akcije. Ponekad je bila riječ o čistoj manipulaciji, ponekad su elaboracije bile suprotstavljene ili se čak međusobno isključivale. Jedno im je bilo zajedničko: uvijek su nastojale projicirati percepciju odnosa agresora i žrtve kao reaktivni odnos u kojem je srpska strana u ulozi žrtve ili se brani.

Takav tip pseudolegitimacije agresivne politike u funkciji unutrašnjepolitičke mobilizacije pozivao se uvijek na etičku relaciju zločin-kazna te je uzrok konflikta postavljao izvan srpskog društva na način da je sugerirana tuda "krivnja" zbog koje bi, prirodno, uslijedila srpska obrambena akcija.

Glavna prepreka, ali i prijetnja, ostvarenju nacrtanog stvaranja Velike Srbije proizlazila je iz strukturalnih promjena u unutrašnjem okruženju. Srpsko političko vodstvo stoga je pokušalo razlozima sigurnosti motivirati svoj agresivni otpor promjenama koje su nezaustavljivo preoblikovale svijet, polazeći od vrednota demokracije i tržišta. Demokratsku i tržišnu transformaciju unutrašnjeg i vanjskog okruženja jugoslavenske države srpski političko-propagandni štab manipulacijom je prikazivao prema unutra i prema van, kao sigurnosni rizik i prijetnju miru i stabilnosti, a u početnoj fazi i isključivo unutrašnje pitanje.

Lažni zagovornici liberalizacije i demokratizacije, a stvarni protivnici demokratske transformacije, nametali su jednostranu tezu da je moguć samo jedan tip jugoslavenske demokracije: većinska, majoritarna demokracija koju je sažimala parola "jedan čovjek, jedan glas". Time se mislilo konzervirati odnos stalne većine i permanentnog obespravljanja manjinskih nacionalnih skupina u nekom novom "demokratiziranom" jugoslavenskom društvu. Polazeći od takvih premisa, lako je zaključiti kakav demokratski potencijal na unutrašnjem i vanjskopolitičkom jugoslavenskom području nose, ili su nosili, nacionalni pokreti u razdoblju od političke mobilizacije do trenutka njihove političke institucionalizacije.

Raspad jugoslavenske države, iako neizbježna i isključiva posljedica politike stvaranja velike Srbije, srpsko političko vodstvo i njihovi podupiratelji predstavljaju i tumače kao: zločin protiv međunarodnog poretka; ugrožavanje teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka; nedopustivi secesionizam; uzrok eskalaciji krize, izbijanju oružanih sukoba i seriji ratova; uzrok regionalne nestabilnosti i eskalacije nasilja. Apsolutizirajući temu sigurnosti, zagovaratelji velikosrpske nacionalističke politike uvijek teže sebe prikazati čimbenikom i zaštitnikom mira i stabilnosti, a druge optužiti za agresivnu politiku. U temelju takvih tvrdnji stoji kruta osvajačka logika po kojoj je moguće i isplati se blokirati, čak razoriti, cjelokupnu arhitekturu međunarodnog sustava sigurnosti, istovremeno optužujući protivničku stranu za provokativno ponašanje, a zatim cinički pozivati u zaštitu, obranu i jačanje institucija sustava.

Povijesni, antifašistički europski sustav sigurnosti, danas u stanju privremene blokade, nedjelotvoran i pred prijetnjom raspada, utemeljen je krajem drugoga svjetskog rata u Jalti te je materijaliziran osnivanjem svjetske Organizacije ujedinjenih naroda (OUN). Kasnije, kao rezultat djelovanja odnosa hladnog rata u Europi, taj je sustav modificiran i osnažen postizanjem specifičnog sporazuma o nemijenjanju granica u Europi unutar regionalne sigurnosne organizacije - Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji.

Ideološkim manipulacijama i krivotvorenjem sadržaja i ishoda procesa demokratizacije, prije svega u Hrvatskoj, srpsko političko vodstvo nastojalo je putem propagande i agitacije dovesti do neutraliziranja i poništenja tih rezultata prikazujući ih u postfašističkim nijansama, a time u izravnoj konfrontaciji s temeljnim antifašističkim vrijednostima europskog poretka. Srpska agresivna politika stvaranja Velike Srbije vojničkim iscrtavanjem novih granica u uvjetima nestajanja hladnoratovskog modela sigurnosti stoga se lažno nastojala predstaviti poligonom i glavnom branom protiv sličnih prijetnji nepovoljnih trendova u drugim, mnogo većim komunističkim federacijama Euroazije, prije svega Sovjetskom Savezu (Simić, 1992.). Provodeći takvu politiku, srpsko vodstvo slalo je jasnu poruku određenim krugovima na ruskoj političkoj sceni o poželjnom pravcu akcije i zajedničkim interesima, uzrokujući time izravno njezinu radikalizaciju i ekstremizaciju u pitanjima postkomunističke i postimperijalne Rusije. Logikom prednosti manjeg troška za međunarodnu zajednicu tražili su mandat, makar i prešutni, za izvođenje unutrašnjeg obračuna. Na taj način pokušali su se izboriti za legitimiranje i legaliziranje srpske politike agresivnog ekspanzionizma te za opravdavanje groznih posljedica takve politike u fazi raspada jugoslavenske države.

Kada je pred unutrašnjim zahtjevima ipak došlo do dubokih i neočekivano brzih strukturalnih i institucionalnih promjena u međunarodnoj zajednici, postalo je izvjesno kako nestanak jednog od glavnih aktera starog bipolarnog sustava međunarodne sigurnosti (Sovjetski Savez, Varšavski ugovor) vodi njegovu slomu i stvaranju svojevrsnog sigurnosnog vakuuma. U promijenjenim okolnostima antisistemske snage odjednom postaju ona politička vodstva i one transgranične interesne koalicije koje zagovaraju konzerviranje ili restauraciju starih odnosa hegemonije u međunarodnom poretku te se protivne strukturalnim promjenama odbijajući prihvatiti rezultate demokratizacije u međunarodnim odnosima i vrijednosti novoga svjetskog poretka u nastajanju.

Geneza pojave ratne prijetnje i kasnijeg izbijanja rata protiv Hrvatske i produžene krize potvrđuje tezu da jednostrani i vrijednosno opterećeni nepovijesni ideološki pristupi, ukoliko se prihvate u procesu formuliranja političkih alternativa kao temelj za donošenje političkih odluka, mogu dovesti do teških posljedica². Slojevitost i isprepletenost sadržaja posthladnoratovskih kriza (koje shvaćamo u njihovim razvojno-civilizacijskim dimenzijama) ne trpi sužavanje problema i pristupa isključivo na njegove političke, vojne, ekonomske, teritorijalne i druge interesne aspekte, a da se prethodno ne propita i odredi sadržaj i vrijednosna/moralna dimenzija tih interesa.

Ako bi se pokušalo istražiti vrlo slojevito postkomunističko razdoblje hrvatskog društva polazeći samo od kategorija međunarodnih odnosa, vrlo teško bi se logički moglo obraniti tezu o srpskom pokušaju zaustavljanja procesa demokratizacije samo pozivanjem na činjenicu da je riječ o međunarodnoj krizi izazvanoj srpskom oružanom agresijom na Hrvatsku. Suprotno, ideološki motivirano srpsko prikazivanje prirode rata u Hrvatskoj kao građanskog rata sa secesionističkim ciljem, ili kao obračuna s recikliranim fašističkom ideologijom i pokretom koji se u Hrvatskoj institucionalizira kao politički sustav, a odatle onda i samo unutrašnji jugoslavenski problem, pokazalo se neproduktivno i neplodno, osobito kad se rat iz Hrvatske prenio u Bosnu i Hercegovinu.

Slična kvalifikacija vrijedi i za onaj smjer manipulativne eksplikacije koji, formalno se baveći izbijanjem krize i rata u Hrvatskoj, pokušava dokazati legitimnost prava na samoodređenje Srba u Hrvatskoj (Degan, 1991.). Smisao instrumentalizacije srpskog pitanja u Hrvatskoj, u funkciji medija političke mobilizacije na velikosrpskoj platformi, sastoji se u maksimaliziranju efekata manipulacije lijekom koji međunarodna zajednica preporuča kod problema etnopolitičkih konflikata u postkomunističkim zemljama. Naime, polazeći od zapadnoga povijesnog iskustva da je unutar nacionalne zajednice prava moguće kolektivno izražavati kroz podjelu vlasti, autonomiju i samoupravu, kao moguće rješenje konflikta preporuča se ustavno sredstvo davanja neproporcionalno velikog udjela u političkom utjecaju te uspostava autonomne teritorijalne uprave manjinskim etničkim skupinama. No, pritom se uvijek zaboravlja na opasnosti koje prijete iz moguće instrumentalizacije i zloupotrebe manjinskog pitanja u posthladnoratovskom tipu konflikata koji ima stvarni dublji uzrok i ne iscrpljuje se niti se svodi samo na problem etničkih manjina. Vrlo često, ako se pomnije promatra, proizlazi da je problem manjina samo poprište sukoba, njegova manifestacija, a ne nužno i njegov sadržaj. U različitim fazama sukoba i razvijanja krize manjinsko pitanje pojavljuje u različitim varijantama kao zavisna varijabla, a ne kao temeljno i sveodređujuće pitanje.

² "Razumljivo je da u početku dominira nepoznavanje činjenica neophodnih za razumijevanje bitnih činilaca sukoba. I zaista, jedna od prvih zapadnih ocjena rata u Hrvatskoj bila je da se radi o etničkom konfliktu koji svoje porijeklo vuče iz tradicije, neprevladanih sukoba i nezaboravljenih žrtava drugoga svjetskog rata. Takva simplifikacija balkanske sukobe poistovjećuje sa, za evropski duh, nerazumljivim sukobima afričkih plemena. Ta teza o etničkom konfliktu kao osnovi sukoba promašuje bit ovog rata. Ona ostaje dužna odgovor na pitanje: zašto je upravo sada izbio rat, a četiri i pol desetljeća Hrvati i Srbi živjeli su jedni pored drugih u mirnoj koegzistenciji?" (Caratan, 1991., 34).

Vrlo često smo svjedoci pokušaja recikliranja i primjene u novim uvjetima starih istraživačkih koncepata i tumačenja krize koji nastoje otkriti zajednički nazivnik krizama koje su buknule u trenutku ideološkog i državnog sloma jugoslavenske federacije. Obično se polazi od atributa malignosti i destruktivnosti sociopatoloških kategorija nacionalnog i religioznog faktora, osobito njihovih fundamentalističkih ekstrema u hrvatskom, srpskom ili muslimanskom slučaju (Caratan, 1991.). Takvim, pojednostavljenim, pristupom ne pridonosi se spoznaji problema, a onda niti stvaranju znanstvenih pretpostavki za njihovo rješenje ili čak prevenciju.

Pristup koji korijene krize u hrvatskom slučaju pronalazi isključivo u prijetnji koja navodno proizlazi iz podjednakog uvažavanja načela etnosa i načela demosa, pripada širokoj lepezi manipulativno-propagandnih pokušaja diskreditacije i u izravnoj je funkciji agresivno-ekspanzionističke politike. Suprotstavljanje dvaju načela, a ne njihovo poželjno plodonosno povezivanje i nadopunjavanje, u slučaju Hrvatske posljedica je dugotrajnog djelovanja predrasuda i stereotipa koji su Hrvate obično predstavljali ideološki kao nacionaliste, politički kao separatiste, a metodološki kao teroriste. Kako novouspostavljena hrvatska republika u uvjetima borbe za opstojnost vrlo često mora podignuti i premetnuti socijalna i politička pitanja primarno u pitanja sigurnosti i integriteta zemlje, događa se, u većoj ili manjoj mjeri, da na unutrašnjepolitičkoj sceni prevladava ili se nameće kriterij lojalnosti i patriotizma. Na taj način zasjenjuju se i čine drugorazrednim temeljna razvojna pitanja društva i gospodarstva, stvaraju pretpostavka za daljnje recikliranje starih predrasuda ili stereotipija, a sve to ima za posljedicu nepotrebno produžavanje nestabilnosti i krize.

No takvi "vrijednosno opterećeni" pristupi, jednako kao i prvobitno spomenuti loše postavljene ili nedovoljno razvijene istraživački okviri, nisu znanstveni jer ne udovoljavaju temeljnim zahtjevima validnosti i sveobuhvatnosti. Pristup koji polazi od uravnotežene kombinacije triju koncepata - sigurnosti, demokracije, tržišta - unutar kriznog kontinuuma čini se da prekriva svu raznovrsnost, složenost i dalekosežnost interesa aktera krize. Kako se najčešće zaboravlja ili previda, valja još jednom podsjetiti da se različiti interesi aktera u odgovoru na razvojne izazove oblikuju i pod utjecajem vlastite tradicije, a ne samo djelovanja ili zahtjeva iz vanjskog, šireg okruženja.

Uzrok sukoba

Polazeći od velike i utjecajne srpske tradicije u kontekstu nekonvencionalnih oblika ratovanja³, ponajprije od važnosti uloge četničkog pokreta za postizanje srpskih nacionalnih i političkih ciljeva, kreatori srpske politike donijeli su krajem

³Tehnologija nekonvencionalnog ratovanja izravno je uključena u srpsku državnu politiku kao vrlo važno sredstvo postizanja postavljenih ciljeva već više od stotinu godina. Neki su njezini aspekti poznati (najpoznatiji je svakako sarajevski atentat 1914. godine, koji je bio povod prvome svjetskom ratu) te su imali bitan utjecaj na doktrinu i praksu nekonvencionalnog ratovanja u svijetu. Četničke poluvojne snage djelovale su unutar povijesnog luka koji započinje još u prošlom stoljeću borbama unutar sve slabije

osamdesetih godina strategijsku odluku o nužnosti suprotstavljanja (tj. zaustavljanja, onemogućavanja, razbijanja ili preusmjeravanja/manipulacije), s njihove točke gledišta, najopasnijem pokretu hrvatskoga državnog osamostaljivanja. Pripreme na unutrašnjem srpskom planu dovršene su dolaskom na vlast Slobodana Miloševića, pokretanjem kampanja "antibirokratske revolucije", korištenjem etnopolitičkih konfliktnih potencijala te političkim pokušajima konzerviranja odnosa dominacije novom recentralizacijom jugoslavenske federacije pod krinkom politike "otvaranja odozgo", liberalizacije i demokratizacije (Bilandžić, 1991.).

Valja se prisjetiti kako se prvo otvoreno srpsko isticanje nacionalnih interesa u Titovoj Jugoslaviji dogodilo početkom šezdesetih godina, kad je u procesu liberalizacije na unutrašnjepolitičkoj sceni došlo u pitanje centralističko načelo vođenja poslova na razini federacije. Nakon političkog obračuna sa snagama državnog centralizma 1966. godine te nakon neuspjeha demokratsko-liberalnih procesa u razdoblju od 1968. do 1972. godine, uslijedilo je donošenje federalnog ustava 1974. godine, što je uzrokovalo novi, još žešći val srpskog osporavanja.

Kako za života Josipa Broza Tita tadašnje srpsko političko vodstvo nije imalo dovoljno snaga za upletanje u dublji sukob, stvarno redefiniranje srpskih nacionalnih ciljeva započelo je odmah poslije Titove smrti, osobito nakon otvorene konfrontacije s albanskim nacionalnim pokretom osamdesetih godina. Kao rezultat organizirane političke akcije uslijedilo je 1986. godine artikuliranje interesa i prikladnih strategija u "Memorandumu SANU". Riječ je o brevijaru velikosrpstva u postkomunističkom razdoblju, u kojem se daje popis suvremenih nacionalističkih ciljeva i uputa za praktičnu akciju u svrhu njihova postizanja (Caratan, 1991.).

Otomanske imperije, zatim austrougarske vojske u prvom svjetskom ratu, između dva svjetska rata imale su unutrašnjepolitičke zadaće održavanja diktature i centralizma, da bi u drugome svjetskom ratu kolaborirali s fašističkom okupacijskom vlasti u borbi protiv komunističkih ustanika.

Relativno je nepoznato u kolikom je opsegu četničko iskustvo utjecalo na doktrinu i politiku nekonvencionalnog ratovanja u SAD: "Neki veterani monarhističkih i drugih antikomunističkih partizanskih pokreta Istočne Europe dali su ključni doprinos formuliranju doktrine (nekonvencionalnih oblika ratovanja), možda nitko kao bivši jugoslavenski pukovnik koji je vodio četničku gerilu podjednako protiv okupacijskih snaga kao i protiv partizana predvođenih komunistima. Slavko N. Bjelajac, koji je postigao visok položaj unutar vojne hijerarhije SAD, napravio je već prije toga zavidnu vojnu karijeru u monarhističkoj Jugoslavenskoj vojsci prije njemačke invazije 1941. godine... Službeno predstavljen kao "savjetnik za nekonvencionalno i psihološko ratovanje te konvencionalna vojna pitanja koja se tiču država komunističkog bloka", Bjelajac je do 1971. godine napisao preko 150 tajnih i javnih studija o psihološkim operacijama, nekonvencionalnom ratovanju, protupobuni i subverziji. Njegovi objavljeni materijali bili su kasnih pedesetih i šezdesetih godina glavna doktrinarna struja iz koje su razvijene doktrine SAD o nekonvencionalnom ratovanju i protupobuni" (McClintock, 1992., 78-79).

Naslanjajući se na rezultate dovršene etnopolitičke mobilizacije srpskog društva, manipulirajući induciranim kolektivnim strahovima, opsesijama i strastima, pozivajući se na legitimni i legalni jugoslavenski državni okvir u ono vrijeme, posebno na logiku dvojnog suvereniteta materijaliziranu u ustavno zapisanom položaju konstitutivnog naroda te na tradicije borbenog duha, dio Srba u Hrvatskoj uključio se u vrlo široku i sveobuhvatnu kampanju usmjerenu na destabilizaciju Hrvatske i njezinih institucija u razdoblju od 1988. do 1991. godine. Resurse i infrastrukturu kampanje destabilizacije osigurali su JNA, srpski državni i politički aparat te direktori velikih državnih poduzeća, a prije svih njihove sigurnosne i obavještajne službe. Ideološku pripremu i legitimiranje projekta izveli su znanstveno-crkveni krugovi putem masovnih medija i drugim kanalima i oblicima komunikacije, polazeći od ideja iznesenih u "Memorandumu SANU" (Šakić, 1993.). Na međunarodnoj razini te srpske snage našle su prostora u sličnim političkim, vojnim i ekonomskim krugovima i interesima u Moskvi.

Važno je naglasiti kako se u Hrvatskoj obično previda da je riječ o projektu srpske nacionalne države čija realizacija nije započela tek nakon političkih promjena nastalih poslije prvih višestranačkih izbora 1990. godine (Pavličević 1993). Iako je oružana faza srpske pobune u Hrvatskoj započela 17. kolovoza 1990. godine, izazovi hrvatskoj vlasti množili su i prije toga. Upravo suprotno, srpski pokušaji recentralizacije jugoslavenske federacije formulirani u paroli "jedan čovjek, jedan glas" i model majoritetne demokracije, dobrim dijelom su utjecali na ubrzani proces političkog osvješćivanja i raslojavanja te na nastanak nove političke kristalizacije i homogenizacije u Hrvatskoj krajem osamdesetih godina. Time su stvorene potrebne političke i spoznajne pretpostavke za uspjeh procesa demokratizacije hrvatskog društva u širim krugovima europskog i svjetskog razvitka.

5. Kako za pojedinca, tako i za zajednicu, vrijedi pravilo prema kojem u uvjetima kriza postoje dva moguća izlaza: ili će kriza biti riješena pozitivnom i kreativnom promjenom funkcionalnih sposobnosti uz dostizanje više civilizacijske razine ili će doći do potonuća u regresiju. Za individuu to znači: bolest, neurozu, psihozu, asocijalno ponašanje ili destrukciju, a za zajednicu povratak preživjelim oblicima društvenog razvitka čiji modeli su već davno izgubili svoju vrijednost i ne funkcioniraju u suvremenom svijetu, no zbog emocionalnih razloga u uvjetima krize čine se sigurnijim od novog, još nepoznatog i neotkrivenog (Biočić, 1989.).

Preobrazba "Europe blokova" u "Europu država" vanjskopolitički je izraz i etapa dubljih modernizacijskih procesa koje devedestih godina uočavamo u svim europskim društvima. Hoće li se taj proces razvijati u pravcu "produblivanja" ili "proširivanja" zapadnoeuropske integracije te privremeno imati za rezultat "Europu kao blok" ili "Tri Europe u jednoj", nije još izvjesno. Polazeći od kategorija ponudene koncepta metasigurnosti mogli bismo govoriti o posthladnoratovskoj Europi kao "Europi organiziranih interesa", u kojoj atomizirani pristup s aspekta isključivosti nacionalnih država i njezinih interesa nadopunjavaju ili poništavaju širi integracijski procesi na interesnim osnovama, što sve zajedno dovodi do stanja koje bismo mogli definirati u terminima "postsuverenosti".

Drugim riječima, nacionalne države kao aktere međunarodnih odnosa nadomješta interesna artikulacija i organizacija koja na globalnoj razini ulazi

u međusobne odnose, u rasponu od kooperacije do konfrontacije u različitim oblicima i područjima. Svakako da u takvim promijenjenim uvjetima hladnoratovske institucije i procedure zakazuju i ne mogu ispuniti sve veća očekivanja. Stoga je za postizanje mira i stabilnosti u međunarodnoj zajednici poslije hladnog rata nužna reforma institucija i procedura međunarodnog sustava sigurnosti. Ako spoznajemo i teorijsko znanje promatramo kao pretpostavku reforme, onda se u spoznajnom smislu valja orijentirati na razvijanje složenijih uvida u problem konstituiranja i zastupanja organiziranih interesa, tj. utvrđivanja identiteta, koji kao novi posthladnoratovski akteri i faktori oblikuju svijet. U razdoblju postsuverenosti nije neobično naići na stanja u kojima interes države proturječi interesu naroda i pojedinca, dapače, da su ti interesi u konfliktu.

Poslije nekoliko neuspjeha u ovom stoljeću, uzrokovanih nepovoljnim ugovorima o međunarodnoj sigurnosti i prilikama 1918. i 1945. godine, hrvatsko društvo uspjelo je 1991. godine konstituirati suverenu i nezavisnu državu te postati punopravni član međunarodne zajednice slobodnih i suverenih naroda⁴. Republika Hrvatska nastoji razvijati suradnju kao ključni dio svoje vanjskopolitičke akcije i integralni dio globalnih modernizacijskih procesa kojih je sudionik, nastojeći igrati konstruktivnu ulogu (Vukadinović 1993). Modernizacija hrvatskog društva na temeljnim vrijednostima tržišta i demokracije uvjet su njezine sigurnosti i dosezanja odgovarajućeg položaja u međunarodnoj zajednici.

⁴U govoru na 46. zasjedanju Glavne skupštine OUN u New Yorku 22. svibnja 1992. godine predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman istaknuo je: "Od desetog do dvanaestog stoljeća Hrvati imaju svoje samostalno kraljevstvo pod narodnim vladarima. Povijesne mijene i nezavidan geopolitički položaj njihove zemlje - na razlučnici civilizacija zapadne i istočne Europe - uvjetovali su da poslije toga, od XII. do XIX. st. (do 1918.) budu u zajednici s ugarskom i habsburškom krunom. Međutim, kako u toj, tako i u kasnijoj jugoslavenskoj višenacionalnoj državnoj zajednici, hrvatski je narod sačuvao svoju samobitnost - o čemu svjedoči slavna Dubrovačka Republika - težeći neprekidno punoj samostalnosti i suverenosti.

Taj najviši cilj, ostvarenju kojega žudi svako narodno biće, od trenutka kad u svom razvitku dostigne stupanj posebne nacionalne, političko-kulturne samosvijesti, i kad mu to međunarodne okolnosti dopuštaju, hrvatski je narod - kao i mnogi drugi manji narodi - ostvario u današnje doba. To je naime doba u kojemu čovječanstvo, zbog znanstveno-tehnološke (stvaralačke ali i razorne) svemoći, doživljava dosada najviši stupanj civilizacijske (kulturne, gospodarske, tehničke, prometne, informatičke) integracije, ali istodobno i nacionalne individualizacije. U prožimanju ovih, u biti suprotnih, tendencija čovječanstvo teži stvaranju jedinstvene svjetske zajednice, kao uređenoga međunarodnog poretka samostalnih suverenih država, nastalih na općeprihvaćenim načelima o pravu naroda na samoodređenje i slobodu.

No, hrvatski narod nije ostvario svoju samostalnost i suverenost u sklopu samo ovakvih općih tendencija, već i pod posebno teškim okolnostima sloma totalitarističkoga socijalističkoga sustava u Europi i raspada višenacionalne jugoslavenske državne zajednice." (Tuđman, 1993., 27).

U isto vrijeme srpsko društvo, u traženju odgovora na krizu nastalu raspadom jugoslavenskog komunističkog i federalnog državnog modela, nije uspjelo razviti pozitivan, prihvatljiv i kreativan odgovor (Caratan 1991). Neuspjeh modernizacije srpskog društva opterećenog imperijalnim patološkim ambicijama u posthladnoratovskim uvjetima može se pratiti na sve tri razine: međunarodne sigurnosti, demokracije i tržišta, a izmjeriti u slučaju neispunjavanja uvjeta za primanje u glavni europski sigurnosni mehanizam - Konferenciju o europskoj sigurnosti i suradnji (KESS), te druge političke, sigurnosne i ekonomske integracije i asocijacije. Nametnute sankcije i embargo UN Srbiji i Crnoj Gori trenutna su mjera vrijednosti njihova odnosa prema međunarodnoj zajednici i njihovog položaja unutar zajednice.

U stvari, stalno se pojavljuje odnos između neuspjeha, ili osjećaja neuspjeha, modernizacije u slučaju dvostrukog jugoslavenskog sloma (ideološkog i državnog), s jedne strane, te psihološko-politička kompenzacija srpskim nacionalnim buđenjem koje za glavni cilj postavlja stvaranje Velike Srbije, s druge strane. Postjugoslavenska i postkomunistička izvedba projekta izgradnje srpske nacionalne države primjer je društvenog gubitka vrijednosti i izopačenja te nacionalne dekadencije, koja, pokrećući nove demone rata, želi uspjeti u svojoj politici agresivnog ekspanzionizma.

Na razini međunarodne sigurnosti, unutrašnji neuspjeh modernizacije u postkomunističkoj i posthladnoratovskoj fazi srpskog društva izazvao je opću nestabilnost i doveo do rata, najprije na području bivše Jugoslavije. Zakasnjela i neodgovarajuća akcija međunarodne zajednice zatim je pripomogla da ta srpska agresivna ekspanzija u koncentričnim krugovima unese, pokrene i proširi nestabilnost u cijelom području jugoistočne Europe zahvaćajući i Grčku, Tursku i Bugarsku.

Čini se da je upravo neuspjeh unutrašnjih modernizacijskih procesa i grčkog društva osamdesetih godina stvorio pretpostavke političkog približavanja Beograda i Atene te doveo do projiciranja njihovih unutrašnjih neuspjeha u vanjskopolitički prostor (Liakos, 1993.). Točka homogenizacije i preklapanja aktualne srpske i grčke politike i njezinih nositelja nalazi se prvenstveno u neuspjehu pronalaženja pravih odgovora na unutrašnju krizu modernizacije i u okretanju tradiciji, a ne isključivo u njihovu zajedničkom geopolitičkom ili ideološkom (pravoslavnom) interesu prema npr. Makedoniji, Albaniji, ili zbog odnosa prema Turskoj i muslimanskoj prijetnji teritorijalnog povezivanja Muslimana u BiH, Bugarskoj, Makedoniji, Albaniji, Kosovu, Sandžaku, Crnoj Gori.

6. Izgradnja srpske države i rješavanje srpskog nacionalnog pitanja u postkomunističkim i postjugoslavenskim uvjetima zbog načina na koji se provodi, instrumenata i resursa koji se koriste te cilja kojem se teži, predstavlja opasnost za međunarodni sustav u razdoblju poslije hladnog rata. Srpsko političko vodstvo vodi politiku agresivnog ekspanzionizma instrumentalizirajući i manipulirajući etnopolitičke konfliktno potencijale koji narastaju s raspadom jugoslavenske države. Problem etničkih manjina i manjinskog položaja Srba u postjugoslavenskim državama za srpsko političko vodstvo samo je sredstvo za vođenje regresivne politike održavanja na vlasti pod svaku cijenu, a nikako problem koji valja riješiti unutar institucija i procedura reformiranog sustava međunarodne sigurnosti, kako bi se uklonili uzroci rata, povratio mir i uspostavila stabilnost kao pretpostavka unutrašnjeg razvoja i prosperiteta.

Ciljevi stvaranja Velike Srbije nedvojbeno ugrožavaju glavne temelje europskog sigurnosnog poretka, ponajprije time što se koriste eskalacijom nasilja i prijetnjom eskalacije za postizanje vlastitih političkih ciljeva. Ono što je važnije jest činjenica da su velikosrpski ciljevi uvjetovani priznavanjem promjena granica i zloupotrebe prava na nacionalno samoodređenje (Degan, Cerutti 1991). Ukoliko čak i ne uzmemo u obzir kako se i po koju cijenu u prvoj fazi srpska politika izborila za ciljeve Velike Srbije u seriji ratova od 1991. do 1994. godine, ostaje temeljno pitanje legitimiranja, tj. priznavanja tih ciljeva od strane međunarodne zajednice. Kako je očito riječ o revolucioniranju, a ne reformiranju međunarodnog poretka, koji za posljedicu ima gubitak mira i stabilnosti na tom području i šire, glavne sile moraju težiti obuzdavanju onih koji ugrožavaju poredak te ponovnoj uspostavi ravnoteže u međunarodnoj zajednici.

U tom kontekstu srpski agresivni ekspanzionizam na prostoru bivše Jugoslavije u fazi traženja svog međunarodnog priznanja nailazi na nesavladiv otpor i neprihvatanje. U trenutku uspostave novog sustava posthladnoratovske sigurnosti uloga srpskih neograničenih osvajanja u ograničenim ratovima svodi se na prave dimenzije. Riječ je o politici koja je, iz unutrašnjih razloga i u potrazi za apsolutnom sigurnošću, proizvela apsolutnu nesigurnost u međunarodnim odnosima, te je stoga osuđena samo na ulogu konačnog razbijača starih i preživjelih hladnoratovskih institucija i procedura sustava međunarodne sigurnosti.

Opasnost po mir i nestabilnost postala je sasvim jasna onog trenutka kad se za srpsku manjinu u Hrvatskoj zatražila primjena prava na samoodređenja, i to uz jamstva međunarodne zajednice. Ako bi rezultat konzumacije prava na samoodređenje bio materijaliziran u nekom, makar rudimentarnom, državnom obliku, u sljedećoj fazi tražit će se pravo na povezivanje tako nastalih entiteta u sjedinjene države Velike Srbije. Uporište takve avanturističke politike, već videne na europskom kontinentu u nacističkoj verziji instrumentalizacije manjinskog pitanja u Sudetima, nalazi se u mogućnosti dogovornog mijenjanja granica putem pregovora, kako je to navedeno u aktima KESS-a.

Bez obzira na smjer budućeg razvoja događaja moguće je, s velikom sigurnosti, zaključiti kako nasilna promjena granica, ako bude, prešutno ili izravno s većim ili manjim očekivanjima i nadama, prihvaćena ili nametana od strane nekih sila, neosporno otvara novu spiralu nasilja u tim područjima, dovodi do eskalacije kriza te na neodređeno vrijeme odgoda uspostavu ravnoteže u međunarodnoj zajednici i postizanje mira i stabilnosti.

Ako je riječ o načinu rješavanja posljedica srpske politike agresivnog ekspanzionizma u Hrvatskoj koji bi računao da se bilo pritiscima, bilo obećanjima bilo koje vrste, može natjerati, prisiliti ili privoliti hrvatsku stranu u sukobu na prihvaćanje ponudjenog scenarija, onda je to neutemeljeno i vrlo opasno. Bilo čiji pristanak na takve planove u slučaju Hrvatske neprovediv je na unutrašnjepolitičkoj sceni, ne samo zbog otpora neposrednih žrtava srpske agresivne politike, kakvi su npr. prognanici, već i zbog odlučnosti hrvatskoga političkog vodstva koje razvija i jača svoje resurse potrebne za konačno rješenje krize.

Anatomija rata

7. Duboki socijalni, ekonomski i politički problemi koji su opteretili suvremeno srpsko društvo, neuspjeh modernizacije i regresivno obraćanje tradiciji stvorili su plodnu podlogu i okvir za izbijanje krize koja je eskalirala do prijetnje ili otvorenog oružanog sukoba, najprije na Kosovu, zatim u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Sandžaku, Makedoniji i Crnoj Gori. Upravo srpski slučaj pokazuje kako su posthladnoratovske krize novi i povijesno drugačiji primjeri koji se zbog svoje složenosti i posljedica po sustav međunarodne sigurnosti te dugotrajnog razdoblja mira i stabilnosti u Europi, izuzetno teško rješavaju (Booth, ed. 1991, Pugh, ed. 1992). Umjesto preventivne akcije, institucije međunarodne sigurnosti ne uspijevaju pokrenuti ni reaktivnu akciju.

Krizu u Hrvatskoj, koja je eskalirala do otvorenog oružanog sukoba 1991. godine te je primirena provođenjem mirovne operacije UN nije moguće spoznati, a onda niti početi rješavati, ako se ne zahvati i njezina specifična dimenzija koja se tiče problema rata i mira. Kod toga je vrlo upotrebljiv analitički alat koji pruža koncept sukoba niskog i srednjeg intenziteta. U zamišljenom prostoru između rata i mira, koji nije moguće matematički precizno odrediti, smještaju se neodređeni i nejasni uvjeti i nesigurnosti tako karakteristični za krizna posthladnoratovska stanja. U najširem smislu moguće je govoriti o sukobima niskog intenziteta definiranim kao političko-vojna konfrontacija između država ili društvenih skupina. Riječ je o razini ispod one na kojoj se vodi konvencionalni rat (pretpostavlja se poštivanje međunarodnoga ratnog prava), a iznad razine na kojoj vrijede odnosi rutine i miroljubivog natjecanja (Gallagher, 1992., 3).

Konflikt je obično držan na nižim razinama intenziteta u slučaju kad bi resursi barem jedne suprotstavljene strane bili ograničeni ili kad bi obje strane željele izbjeći veći rizik ili povećane troškove uvlačenjem u mnogo intenzivniji i zahtjevniji napor. Poslije razdoblja hladnog rata svijet je prepun novonastalih država opterećenih unutrašnjim podjelama koje izazivaju promjene, nezadovoljstvo, siromaštvo, nasilje i nestabilnost.

Promjene mogu uzrokovati veliki stres u određenom društvu te često proizvode nezadovoljstvo. Nestrpljenje ključnih skupina - kreatora nacionalne politike te ograničeni resursi otežavaju ili čak onemogućavaju nalaženje pravog i sveobuhvatnog odgovora. Skupine se raslojavaju na određenim pitanjima te ljudi pružaju potporu ili se pridružuju onima koji se odluče za postizanje socijalne ili političke promjene nasilnim putem (Gurr, 1993., Montville, ed. 1991.). Promjena izazvana nasiljem može proizvesti nestabilnost, koja ne mora uvijek i nužno sama po sebi biti loša i neprihvatljiva.

Današnje samostalne akcije pojedinih političkih vodstava i skupina, neovisno imaju li vlast ili ne, događaju se u uvjetima svojevrsnog međunarodnoga posthladnoratovskog "sigurnosnog vakuuma". To znači da, osim kriznih unutrašnjih stanja pojedinih aktera međunarodne politike, na ravnotežu negativno utječe i to što nema razvijenih i čvrstih zajedničkih općeprihvaćenih pravila i procedura koje bi tvorile okvir za posredovanje i zadovoljavanje konkurirajućih interesa u međunarodnom sustavu. Drugim riječima, unutrašnje nestabilnosti u kontekstu razlabavljenih ili nepostojećih institucijskih pretpostavki sustava međunarodne sigurnosti, otvaraju neslućene mogućnosti za izbijanje i eskalaciju različitih vrsta konflikata, koji su po svojoj biti različiti od hladnoratovskog tipa konflikata. Stoga i operativne kategorije u području sukoba

niskog intenziteta (pobuna i protupobuna, borba protiv terorizma, operacije održavanja mira, iznenadne mirnodopske operacije) u uvjetima djelovanja drugačije vrste posthladnoratovskih sukoba i kriza, valja preoblikovati i drugačije tretirati, a ne sužavati ih na njihov etnopolitički pojavni oblik.

Hladnoratovske institucije međunarodne sigurnosti poznaju reaktivne ekonomske, političke i humanitarne operacije koje su se poduzimale u svrhe lokaliziranja i zamrzavanja sukoba, kako oni ne bi prerasli u regionalni ili globalni problem. Polazeći od opreke i hijerarhije interesa u blokovskim odnosima te procedure njihova posredovanja unutar hladnoratovskih institucija međunarodne sigurnosti, postojala je podjela na više i niže interese, ovisno o položaju unutar bloka ili o stanju odnosa među blokovima tj. među hegemonskim silama.

Rezultat je bio taj da svaki akter koji iza sebe nije imao dovoljnu moć ili protumoć u blokovskom kontekstu i u uvjetima provođenja intervencionističke politike nije mogao kroz institucije međunarodne sigurnosti zaštititi svoj interes. Za djelovanje međunarodne zajednice u kriznim stanjima te za pokretanje operacija održavanja ili postizanja mira valjalo je unutar institucija sigurnosti uvijek postići prethodnu političku suglasnost. Jedna od općeprihvaćenih hladnoratovskih premisa djelovanja u slučaju međunarodnih kriza jest ona da nema sveobuhvatnog rješenja ako vojna akcija ima prevagu nad političkom. Sam za sebe vojni faktor nije bio pretpostavka za postizanje sveobuhvatnog i potpunog rješenja krize.

8. Raspad jugoslavenskog komunističkog i federalnog državnog okvira, koji je iz faze političkog ratovanja prerastao u niz oružanih konflikata, izazvala je politika agresivnog ekspanzionizma koja je za svoj cilj postavila stvaranje Velike Srbije. Faza konfrontacije unutar procesa jugoslavenske dezintegracije kulminirala je održavanjem prvih višestranačkih demokratskih izbora u Hrvatskoj početkom 1990. godine. Izborni rezultati u Sloveniji i Hrvatskoj, ubrzanje razvoja događaja na unutrašnjepolitičkoj sceni koje nije bilo moguće više kontrolirati te promjene u međunarodnoj zajednici natjerali su srpske političke planere na organiziranje pobune na najkritičnijem području: u Hrvatskoj. Prethodno je vojni vrh JNA razoružao Teritorijalnu obranu Hrvatske jednostranom i tajnom akcijom izvlačenja oružja iz skladišta pod njezinom kontrolom (Javorović, 1991.).

Prag krize dosegnut je i naglo prijedan već prilikom upućivanja izazova tek izabranim i nekonsolidiranim hrvatskim demokratskim vlastima operacijom podizanja barikada na području sjeverne Dalmacije u jeku turističke sezone, 17. kolovoza 1990. godine. Povod je naden u prvim odlukama nove hrvatske vlasti, a planeri operacije računali su na takav otpor hrvatskih vlasti koji bi u sljedećoj fazi razvoja krize povoljno djelovao na širenje pobune.

Pojam pobune određuje se kao organizirana oružano-politička borba s ciljem preuzimanja kontrole nad vladom (Gallagher 1992: 23). Ponekad pobunjenici mogu imati manje ambiciozan cilj kao što je odcjepljenje i formiranje posebne države. Drugi pobunjenici koriste nasilje kako bi se izborili za vladine koncesije. U svakom slučaju, vrijedi pravilo kako pobunjenike treba razumjeti prije nego što ih se pokuša poraziti. U slučaju pobune dijela srpskog etnikuma u Hrvatskoj u vrijeme dok je postojala jugoslavenska država, a Hrvatska bila njezin integralni dio, strategijska zamisao srpskog političko-vojnog štaba temeljila se na poznatoj dinamici pobunjeničke taktike (Gallagher, 1992., 34).

Prema doktrinalnim pretpostavkama vođenja pobune, u prvoj fazi planira se i organizira kampanja te selektiraju početne mete. U drugoj fazi pobune prelazi se na razinu gerilskog ratovanja i intenziviranje cijelog spektra započetih aktivnosti. U trećoj fazi punog razvoja rata na djelu je konvencionalni sukob između organiziranih pobunjeničkih snaga i organiziranih vladinih snaga. Neke pobune postignu uspjeh i prije nego što se dosegne treća faza.

Kao što su neki ključni sudionici događanja već objavili, prava svrha pobune dijela srpskog etnikuma u Hrvatskoj u razdoblju od 1990. do 1991. godine bila je u funkciji šireg stratejskog plana. Naime, unutar šireg okvira u navedenom razdoblju nastojalo se s različitih strana utjecati na jugoslavenski vojni vrh da za račun velikosrpskog političko-vojnog štaba pokuša izvesti državni udar kako bi se pokušalo zaustaviti nepovoljan razvoj događaja (Bačić 1992). Vrhunac neuspjeha kooptiranja nespremne JNA za srpske političke ciljeve dosegnut je u pokušaju da se vojnom intervencijom zaustavi proces državnog osamostaljivanja Slovenije krajem lipnja i početkom srpnja 1991. (Caratan, 1991.).

U ljeto 1991. godine oružani incidenti počinju se umnožavati do stupnja otvorenog oružanog sukoba koji u sebi integrira pobunu dijela srpskog etnikuma u Hrvatskoj. Pobuna se koristi za eskalaciju konfrontacije, ekstremizaciju odgovora hrvatske vlasti te odatle i opravdavanje vojne intervencije JNA, odvajanje policijskih snaga hrvatske vlade od logistike, zatim hrvatske vlasti od populacije te konačni opći vojni napad s neposrednim ciljem uništavanja oružane sile Republike Hrvatske na njezinom teritoriju. Prema tom planu, a pod pretpostavkom da ovaj maksimalni vojni cilj uništenja oružane sile hrvatske vlasti ne uspije, htjelo se udariti granice Velike Srbije na crti Virovitica-Karlobag, uz istovremeno izvlačenje naoružanja JNA unutar srpskog teritorija (Kadijević, 1993.).

Sve vrijeme eskalacije krize srpski političko-vojni štab tretirao je politiku hrvatske vlade kao pobunu i secesionizam te unutrašnje pitanje jugoslavenske države u raspadanju. Takvim pristupom nastojalo se legitimirati strategiju nasilnog gušenja hrvatskog pokreta za državno osamostaljenje, predstavljajući ga kao pobunu, i to svim raspoloživim sredstvima bez obzira na posljedice. S druge strane, hrvatska vlada, iz sasvim razumljivih razloga, nije uspjela organizirati djelotvoran protupobunjenički program u isto vrijeme kada je u oružanoj fazi procesa obrane državne suverenosti i nezavisnosti u drugoj polovini 1991. godine. U borbi za opstojnost hrvatskog naroda glavni cilj bio je obraniti se od sveobuhvatnog napada konvencionalnih i nekonvencionalnih snaga srpskog agresora (koji je sebi u međuvremenu podredio i najveći dio ljudskih i materijalnih resursa JNA), te internacionalizirati krizu (Javorović, 1991.). Zaštita vlade i populacije od subverzije, bezakonja i pobune potisnuta je u drugi plan pred prijetnjom nacionalnom opstanku u drugoj polovini 1991. godine.

Uloga Europske zajednice i njezinih članica u pojedinim fazama dezintegracije Jugoslavije i izbijanja oružanih sukoba u razdoblju lipanj-listopad 1991. godine vrlo je dvojbeni i izvrnuta kritikama (Cerutti, 1991.). Političkim i diplomatskim inicijativama, upućivanjem svojih promatrača i pokretanjem humanitarnih operacija, EZ je pridonijela djelomičnom usmjeravanju ishoda oružanog konflikta u Hrvatskoj k postizanju primirja i stvaranju početnih pretpostavki za uvođenje operacije održavanja mira kroz mehanizam UN.

Medutim, ono što je najvažnije, EZ očito nije uspjela iskoristiti katalitičko djelovanje krize i razviti jedinstven politički stav spram pravih uzroka krize i rata te na taj način osigurati nastajanje jedinstvene vanjske, sigurnosne i obrambene europske politike. Upravo suprotno, kriza na prostoru bivše Jugoslavije uzrokovala je podjele među članicama EZ te je dovela do paralize njezine akcije i gubitka vjerodostojnosti unutar trokuta ruskih, njemačkih i turskih interesa i stajališta Velike Britanije, Francuske i Grčke. Slično se dogodilo s regionalnim sigurnosnim forumom KESS-om.

Serijski ratovi koji se bilježe u trenutku raspada jugoslavenske federacije i nesposobnost međunarodnog sustava sigurnosti da ih spriječi ili brzo i djelotvorno okonča, neborivi su dokaz općenitog neuspjeha politika i njihovih nositelja u području europske sigurnosti te na globalnoj razini međunarodnog sustava sigurnosti, njegovih institucija i procedura. Politika pružanja humanitarne pomoći, lokaliziranja i ograničavanja sukoba, neplodnih diplomatskih inicijativa i konferencija koje su same sebi svrha ili računaju na iscrpljivanje sukobljenih strana, nije mogla nadomjestiti odgovornu i zrelu politiku, njezine nove institucije i nove procedure, postavljene tako da mogu odgovoriti zahtjevima posthladnoratovskog tipa krize. Nova, posthladnoratovska politika međunarodne sigurnosti mora izgraditi takve institucije koje vode računa o harmoniziranju nacionalnih ciljeva i strategija za njihovo postizanje sa zahtjevima za zaštitom i promicanjem najviših vrijednosti koje poštuje međunarodna zajednica u razdoblju poslije hladnog rata.

Mirovna operacija

9. Kako EZ i druge europske sigurnosne institucije nisu uspjele spriječiti izbijanje i širenje oružanog konflikta u Hrvatskoj u procesu dezintegracije Jugoslavije, problem je podignut na razinu UN. Posredovanjem posebnih izaslanika generalnog tajnika UN u studenom i prosincu 1991. godine postignut je dogovor o prekidu vatre i započinjanju operacije održavanja mira pod okriljem UN. U međuvremenu proces dezintegracije Jugoslavije dovršen je na međunarodnom političko-pravnom području, paralelno s mirnim raspadom Sovjetskog Saveza. Europa i svijet priznali su nastanak niza novih država, među njima i Republike Hrvatske.

Operacija održavanja mira definira se kao vojna akcija kojom se održava mir koji je prethodno postignut diplomatsko-političkim djelovanjem (Gallagher, 1991., 109). Snage za održavanje mira nadgledaju i primjenjuju dogovoreno primirje na koje su sukobljene strane sporazumno pristale. Mirovne snage djeluju strogo unutar odredbi sporazuma o primirju koje nazivaju izvornim određenjima, ne čineći ni više ni manje od onoga što im njihov mandat propisuje. Snagama za održavanje mira obično je zabranjeno korištenje nasilja za izvršenje njihove misije.

Uvidom u dokument UN S/23280 Annex III "Koncepta za UN operaciju održavanja mira u Jugoslaviji" iz studeni/prosinac 1991. godine može se utvrditi kako je u "Glavnim načelima" određeno da je UN operacija održavanja mira u Jugoslaviji prijelazni aranžman za stvaranje uvjeta mira i sigurnosti potrebnih za pregovaranje o sveobuhvatnom sporazumu o jugoslavenskoj krizi. Mirovna

operacija ne prejudicira ishod takvih pregovora. Trupe UN i policijskih promatrača razmještaju se unutar određenih područja u Hrvatskoj nazvanih "UN zaštićena područja". Ta se područja moraju demilitarizirati, sve oružane snage u njima trebaju se ili povući iz njih, ili raspustiti.

Uloga međunarodnih mirovnih snaga UN sastoji se u držanju područja demilitariziranim te osiguranju da svi stanovnici koji žive u tim područjima budu zaštićeni od oružanog napada. Uloga je policijskih promatrača UN osigurati da lokalne policijske snage obavljaju svoje dužnosti bez diskriminacije prema osobama bilo koje nacionalnosti, te da se ne krše bilo čija ljudska prava. Cim snage UN preuzmu svoje odgovornosti u "Zaštićenim područjima" u Hrvatskoj, sve snage JNA raspoređene bilo gdje u Hrvatskoj trebale su se premjestiti izvan nje. Snage UN dobile su obvezu da, sukladno mogućnostima, pomažu humanitarnim agencijama UN kod povratka svih prognanih/raseljenih osoba koje izraze želju za povratak u svoje domove i na svoja imanja unutar "UN zaštićenih područja". Uvjet za otpočinjanje mirovne operacije UNPROFOR-a u Hrvatskoj bilo je potpisivanje sporazuma o bezuvjetnom prekidu vatre sukobljenih strana, kako je to bilo dogovoreno u Ženevi 23. studenoga 1991. godine te dokaz o njegovu stvarnom provođenju od strane sukobljenih strana u razdoblju nakon potpisivanja Sarajevskog sporazuma 3. siječnja 1992. godine.

10. Hrvatska vlada od samog početka snažno je naglašavala kako UN mirovnu operaciju u Hrvatskoj doživljava kao važan faktor i etapu na putu sveobuhvatnog rješavanja sukoba i okončanja krize, polazeći od temeljnih nacionalnih interesa ostvarivanja i očuvanja nepodijeljenog suvereniteta na cijelom državnom teritoriju te teritorijalnog integriteta. Uspostava mira i sigurnosti u području prva je pretpostavka potpunog uspjeha društvene modernizacije i od vitalnog je značaja za Hrvatsku na putu oporavka i prosperiteta.

Kad je riječ o odnosu javnog mnijenja u Hrvatskoj prema mirovnoj misiji UN u Hrvatskoj, neka istraživanja pokazuju da nakon početne faze prihvaćanja slijedi faza nerazumijevanja i objašnjenja te, konačno, faza razočarenja koja oscilira između zahlađivanja i zaoštavanja odnosa (Cvrtila, 1993., 92-102). U trećoj fazi, koja s oscilacijama u intenzitetu i pod pritiskom zbivanja u Bosni i Hercegovini, traje i danas, javno mnijenje u Hrvatskoj u velikoj je većini nenaklonjeno UNPROFOR-u. Nepovjerenje koje se razvilo, ukoliko se ne uzme u obzir i ne dovede do unutrašnje reforme mehanizma izvedbe mirovnih operacija UN, može utjecati na eskalaciju ili obnavljanje krize te na pogoršanje stanja na unutrašnjem planu.

Prikupljanje i početak raspoređivanja Zaštitnih snaga UN za misiju u Hrvatskoj, sukladno konceptu operacije održavanja mira izrađenog na podlozi Vanceova mirovnog plana, izvedeno je do sredine ožujka 1992. godine. Operacija je od samog početka vođena na vrlo tradicionalan i krut način, pri čemu primjerice, u početku nije priznavana državna posebnost Hrvatske, niti je uočen pravi smjer promjena ili uzrok krize. Tako se dogodilo da su se Zaštitne snage UN rasporedile kasnije nego što je predviđeno, bez potrebnih resursa za izvedbu misije, bez spoznaje o različitim tipovima krize u Hrvatskoj i BiH, te nesklone da prihvate novonastalo državno stanje i činjenicu da je jugoslavenska država propala. Najteže je bilo suočiti se s potpunom nepripremljenošću na drugačiji tip krize upravnog aparata UN zaduženog za vođenje mirovnih misija.

Kao što je oružana faza krize nastale procesom dezintegracije Jugoslavije djelovala katalitički na međunarodnu zajednicu, ubrzavajući raslojavanja i

nastanak novog rasporeda i novog tipa posthladnoratovskih odnosa, institucija i procedura, tako su se i početak misije UNPROFOR-a i njezino razvijanje sve više doimali poput rekvijema za stari način vođenja mirovnih operacija, nego što su djelovali obećavajuće.

Eskalacija rata u Bosni i Hercegovini i suočavanje s realnošću provođenja misije UNPROFOR-a u Hrvatskoj prouzročila je artikuliranje stajališta hrvatske vlade kojim je iskazano nezadovoljstvo rezultatima UNPROFOR-a i načinom na koji se operacija izvodi. Najvažnije odredbe koncepta mirovne operacije nisu ostvarene (npr. demilitarizacija UN Zaštićenih područja i povratak prognanih), a sve je više znakova pristrasnosti Zaštitnih snaga UN u tumačenju mandata (npr. uloga kontingenta ruske vojske u istočnoj Slavoniji). U nekim trenucima misija UNPROFOR-a dosegla je točku potpune konfuzije, zbunjenosti i gubitka smisla te je hrvatska vlada morala energičnim diplomatsko-vojnim akcijama iskazati da odbija prihvatiti politiku svršenog čina i održavanje statusa quo.

Izravna posljedica zahtjeva hrvatske vlade za redefinicijom mandata UNPROFOR-a, na način da mu se predvidi i osigura takvo ovlaštenje koje će omogućiti postupno ispunjavanje mirovnog plana u točno utvrđenim rokovima, može se prepoznati u rezoluciji Vijeća sigurnosti br. 815, ožujak 1993. godine. Tek u toj rezoluciji UN su po prvi put jasno i nedvosmisleno potvrdili suverenost i teritorijalni integritet Republike Hrvatske. U uvodnom i operativnom dijelu rezolucije br. 815 naglašava se kako se problem zaštićenih područja UN u Hrvatskoj mora rješavati kao unutrašnje hrvatsko pitanje, unutar državnog okvira Republike Hrvatske te uz puno poštovanje političkog puta rješavanja.

11. Dosadašnji rezultati na primjeni mirovnog plana za Hrvatsku vrlo su slabi i kompromitiraju sustav međunarodne sigurnosti u dijelu koji se bavi vođenjem kriza. Usprkos tome što je tek 29. ožujka 1994. godine u Zagrebu potpisan sporazum o prekidu vatre između sukobljenih strana, a uz svjedočenje predstavnika međunarodne zajednice, te je njegova primjena počela uz veće ili manje zastoje, još nije u cijelosti učinjen prvi korak bitan za opstanak mirovne operacije: sveobuhvatan sporazum o prekidu vatre u zaštićenim područjima, demilitarizacija zaštićenih područja te početak vraćanja prognanih u njihove domove. Dapače, pobunjenička strana inzistira na tome da u sporazumu nije riječ o razdvajanju snaga, već o međudržavnom razgraničenju.

Stvarnog napretka nema ni u druga dva ključna područja, osim vojnog i humanitarnog dijela operacije: uspostava praktičnih mjera jačanja povjerenja (komunikacije, voda, struja, naftovod) te pregovori o trajnom političkom rješenju sukoba. Zbivanja unutar zaštićenih područja UN u Hrvatskoj, kao što su nastavak srpskog proganjanja i terora nad pojedinim preostalim Hrvatima, djelovanja s ciljem legitimiranja i legaliziranja okupacije i rezultata politike agresivnog ekspanzionizma te konkretna nastojanja za svesrpskim ujedinjavanjem, izravno proturječe nastojanjima međunarodne zajednice.

Prepreke uspješnom ishodu mirovne operacije UN u Hrvatskoj

12. Konceptualne premise na kojima je formuliran mirovni plan UN za Hrvatsku radikalno su se promijenile u posljednje dvije godine. Sve je jasnije kako početne pretpostavke operacije održavanja mira u Hrvatskoj treba iznova definirati suglasno novim uvidima u probleme, krizu i bit sukoba. Pitanja do

kojih se došlo, a razvila su se tijekom dosadašnjeg trajanja misije, imaju poticajnu ulogu te su integralni dio procesa reformi u UN i drugim organizacijama iz sustava međunarodne sigurnosti.

Prema glavnim načelima mirovnog plana, UN operacija održavanja mira u bivšoj Jugoslaviji prijelazni je aranžman kako bi se stvorili uvjeti mira i sigurnosti nužni za uspjeh pregovora o sveobuhvatnom političkom rješenju jugoslavenske krize. Zahtjev za postizanjem sveobuhvatnog političkog sporazuma ne smije se tumačiti kao potvrda i legitimacija rezultata oružanog i agresivnog ekspanzionizma, politike svršenog čina i održavanja postignutog stanja. Koncept postizanja sveobuhvatnog rješenja, koji se poziva na nužnost zadovoljavanja interesa svih strana uključenih u sukob, teško će se ostvariti ako implicira potvrdu agresorovih osvajanja.

13. Ponovno uvođenje monoideološke političke prakse u srpskom slučaju, njihovo korištenje masa i uloge vođe u politici, što se prakticira na unutrašnjepolitičkom planu, zbog svoje prirode, nužno inklinira regresiji i destrukciji. Unutrašnja regresivna stvarnost srpskog društva uvjetuje da se tek nakon bitne promjene srpskog političkog sustava u svim njegovim vidovima i rezultatima, shvaćene tek kao prva etapa na putu ozdravljenja cjelokupnog srpskog društva od imperijalnih rekonkvistatorskih ambicija i militarističke politike, može očekivati poboljšanje stanja, prestanak oružanih sukoba i okončanje krize u području.

Rješenje sukoba u Hrvatskoj ne znači samo uspostaviti ili nametnuti i očuvati mir, posebno ne polazeći od formule "mir za teritorije". Suprotno tome, rješenje krize i njezin ishod u slučaju Hrvatske povlači za sobom i unutrašnji rasplet u Srbiji. Unutrašnja kriza srpskog društva projicirana je u vanjsko okruženje, pa stoga njezino rješenje treba tražiti ondje gdje su joj generatori, a to znači unutar srpskog društva. Odgovornost je međunarodne zajednice da u razdoblju postkomunizma i postjugoslavenskog stanja pronade način kojim bi se teško unutrašnje stanje srpskog društva moglo brzo i djelotvorno sanirati u funkciji otklanjanja uzroka cjelokupne krize napuštanjem politike agresivnog ekspanzionizma, ograničavanja štete i prevencije daljnjeg širenja krize u području i u Europi. Posebno je važno prekinuti veze ili barem oslabiti utjecaj beogradskih političko-vojnih krugova u Moskvi i Ateni.

14. Koraci na putu dugoročnog rješavanja posthladnoratovskog tipa kriza na slučaju Hrvatske pokazuju da je potrebno najprije naći i razviti učinkovit pristup i model za okončanje krize, a ne za njezino zamrzavanje ili ograničavanje kao u slučaju hladnoratovskog tipa krize. Drugo, valja pronaći kreativan izlaz iz unutar-srpske razvojne dekadencije. Treće, valja rehabilitirati vrijednosti politike kao odgovornog djelovanja. Srbijanski surovi i izravni oblik unutrašnje vladavine terora samo je zamjena za politički program, a ta zamjena sadržaja politike terorističkom metodom onemogućava organizirani unutrašnji otpor.

Političko suprotstavljanje je atomizirano, odvojeno i usamljeno, bez izgleda za poduzimanje organizirane kolektivne akcije. Kako pronaći, povezati i ojačati snage unutrašnjeg srpskog otpora svemoći velikosrpskih krugova do razine koja otvara put promjenama i početku procesa deziluzioniranja, uklanjanja opsesivnih političkih ciljeva, rehabilitaciji i oporavku srpskog društva na zdravim temeljima,

definirana, kako bi se smanjila vjerojatnost konflikta u odnosima, te omogućio prostor za pluralizaciju i dinamična povezivanja i okupljanja u svrhu održavanja ravnoteže; 3. raznolike i fleksibilne institucije međunarodnog posredovanja među suprotstavljenim interesima; 4. neovisni sudovi čije kompetencije obuhvaćaju i sukobe nerješivih zahtjeva; 5. institucije koje se bave prevodenjem interesa, njihovim pomirenjem i dovođenjem u vezu; 6. stručne i znanstvene ekspertize kojima se osigurava pravednost te prilaženje pojedinačnim problemima iz različitih perspektiva.

Tri su moguća pristupa konceptu meta sigurnosti u razdoblju poslije hladnog rata. Prvo, otkrivanjem transcendentalnog jamca za postizanje mira i stabilnosti u području u kojem se natječu pojedini interesi. Drugi, pronalaženjem identiteta interesa teorijskim utemeljenjem i razvijanjem sustava vrednota u međunarodnoj zajednici u funkciji njihova postizanja. Treće, interpretacijom postojećih tradicija iz područja načina postizanja aranžmana za mir i stabilnost u međunarodnoj zajednici. Razlikovno obilježje posthladnoratovskog razdoblja međunarodnog sustava sigurnosti sastoji se u tome što se sva tri pristupa nadopunjuju i povezuju unutar koncepta metasigurnosti te u kombinaciji i jedinstvu pružaju odgovore na krizne izazove i uklanjaju ili slabe prijetnju.

LITERATURA

- Bačić, A., "Ustav i ustavna diktatura", *Književni krug*, Split, 1992.
- Bilandžić, D., "Državna kriza Jugoslavije", *Politička misao*, br. 2, 1991, str. 47-57
- Biočić, I., "Psihopatologija krize u svjetlu jedne etiologije ideja", *Kulturni radnik*, br. 1, 1989, str. 1-16
- Booth, K., ed.: *New Thinking About Strategy and International Security*, Harper Collins Academic, London, 1991.
- Brzezinski, Z., *Out of Control*, NY: Scribners, New York 1993.
- Caratan, B., "Rat i mir u Hrvatskoj", *Politička misao*, br. 4, 1991, str. 33-49
- Cerutti, F., "Europa je morala priznati Sloveniju i Hrvatsku i isposlovati zaštitu manjina", *Politička misao*, br. 4, 1991, str. 74-76.
- Cvrtila, V., *The Peace Operation and UNPROFOR — Croatian Media Reactions and Public Opinion*, u: Malešić, M., *The Role of mass Media in the Serbian-Croatian Conflict*, National Board for Psychological Defence, Stockholm, 1993.
- Degan, V.-D., "Jugoslavija u raspadu", *Politička misao*, br. 4, 1991, str. 50-61.
- Deitchman, S.J., *Limited War and American Defense Policy*, MA: The M.I.T. Press, Cambridge, 1964.
- Doty, R.L. "Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines", *International Studies Quarterly*, No. 37, 1993, 297-320.

ključno je pitanje na koje odgovor mora dati novo svjetsko političko vodstvo. Alternativa je sveopće potonuće u anarhiju i kaos, od čijih posljedica ni jedan akter u međunarodnom sustavu nije izoliran ili apsolutno zaštićen.

Posthladnoratovski tip krize i koncept metasigurnosti

15. Polazeći od iskustava iz slučaja rata protiv Hrvatske potrebe redefiniranja pretpostavki međunarodnog sustava sigurnosti, razvijen je koncept metasigurnosti. Sugerira se takav tip sigurnosti čiji su predmet institucije i procedure u čijem okviru se rješavaju konflikti među akterima međunarodnih odnosa u razdoblju poslije završetka hladnog rata. Primaran cilj ovakvog modela ili tipa sigurnosti u okviru posthladnoratovskog razdoblja međunarodne zajednice, koji karakterizira demokratizacija i pluralizacija odnosa, mora biti rješavanje konflikata koji proizlaze iz neprevladanih unutrašnjih podjela i suprotstavljenosti aktera tih odnosa i nespojivosti odatle rezultirajućih zahtjeva.

Na nivou modela metasigurnosti i pripadajućeg posthladnoratovskog sustava sigurnosti u nastajanju vodi se politička borba oko institucija i procedura odlučivanja, a ne za pobjedu pojedinog interesa u okviru postojećih institucija. Prihvatanjem institucija i procedura za rješavanje konflikata u međunarodnoj zajednici, zagovornici različitih interesa, perspektiva i stajališta legitimiraju i odluke donesene u okviru tih institucija i procedura. To znači da je prihvatljiv zahtjev ruske vlade da igra partnersku ulogu u međunarodnim odnosima poslije završetka razdoblja hladnog rata, no nije prihvatljivo sa stajališta međunarodne sigurnosti da se proces reformiranja sustava koristi za jednostrano maksimaliziranje vlastitih recikliranih imperijalnih, nedemokratskih državnih vanjskopolitičkih ambicija koje su razvijene pod pritiskom razvijanja unutrašnje ruske političke, ekonomske i socijalnopsihološke krize. Primjer krize u BiH ili ponovljeni pokušaji uspostave starih centraliziranih odnosa u Zajednici nezavisnih država jasno pokazuju sve opasnosti ovakve vanjske politike i njenog toleriranja.

U korijenu koncepta metasigurnosti stoji namjera da se politiziranjem proceduralnih pitanja omogući postizanje povezivanja i agregiranja organiziranih sigurnosnih interesa-savezništava i integracija, kao dinamične kategorije u slučaju pojedinih država i drugih aktera međunarodnih odnosa. Polazne pretpostavke koncepta počivaju na tvrdnji da je pojedino stajalište i interes koji stoji iza njega "ispravno" ili u najmanju ruku legitimno te da je pravedno zauzimati se za njega u okviru izgrađenih međunarodnih sigurnosnih institucija i procedura. U tom slučaju nije moguće govoriti o hijerarhiji interesa, većim ili manjim državama, povijesnim pravima, itd.

Druga je temeljna tvrdnja koncepta da je potrebno pravedno razrješenje konflikta među državama koji proizlazi iz neprevladanih unutrašnjih podjela i nespojivosti odatle rezultirajućih jednako legitimnih zahtjeva. Druga tvrdnja implicira promišljanje, relativiranje i fleksibiliziranje sigurnosnih institucija i procedura koje se pojavljuju kod prve tvrdnje. Time institucije i procedure međunarodne sigurnosti u razdoblju poslije hladnog rata postaju predmetom sigurnosti koju je moguće nazvati metasigurnošću.

Institucionalne pretpostavke uspješnog modela metasigurnosti jesu: 1. osiguravanje i sankcioniranje poštovanja međunarodnih prava i zakona; 2. individualna prava za sve aktere međunarodnih odnosa moraju biti jasno i široko

- Gallagher, J.J., *Low-Intensity Conflict*, PA: Stackpole Books, Harrisburg, 1992.
- George, L.A., ed., *Avoiding War-Problems of Crisis Managment*, Oxford: Westview Press, Boulder, San Francisco, 1991.
- Gross, M., Szabo, A., *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Globus, Zagreb, 1992.
- Gurr, T.R., "Why Minorities Rebel: A global Analysis of Communal Mobilization and Conflict since 1945", *International Political Science Review*, No. 2, 1993, pp. 161-202.
- James, P., "Neorealism as a Research Enterprise: Toward Elaborated Structural Realism", *International Political Science Review*, No. 2, 1993, pp. 123-148
- Javorović, B., "Rat u suvremenim uvjetima", *Politička misao*, br. 4, 1991, 13-32
- Kadijević, V., *Moje viđenje raspada*, Politika, Beograd, 1993.
- Klemenčić, M., "Velikosrpska teritorijalna posezanja", *Društvena istraživanja*, br. 4-5, 1993, str. 285-304
- Liakos, A., "The Balkan Crisis and Nationalism", *Balkan Forum*, No. 2, 1993, pp. 69-85.
- McClintock, M., *Instruments of Statecraft*, NY: Pantheon Books, New York, 1992.
- Montville, J.V., ed., *Conflict and Peacemaking in Multiethnic Societies*, Lexington Books, Lexington, MA 1991.
- Paret, P., ed., *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1986.
- Paulwitz, M., *Der serbisch-kroatische Krieg in der europäischen Presse*, Hausarbeit zur Erlangung des Magistergrades and der Ludwig-Maximilians-Universität, München, 1993.
- Pavličević, D., "Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793-1993", *Društvena istraživanja*, br. 4-5, 1993, str. 247-284.
- Simić, P., "Evropa i jugoslovensko pitanje", *Međunarodna politika*, br. 1001, 1992, str. 1-5
- Snyder, G.H., Diesing, P., *Conflict Among Nations*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1977.
- Spiegel, S.L., Waltz, K.N., eds., *Conflict in World Politics*, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, MA 1971.
- Šakić, V., "Opći okvir proučavanja srpske agresije na Hrvatsku 1991 ...", *Društvena istraživanja*, br. 4-5, 1993, str. 217-246.
- Šakić, V., Sedlar, S., Tojčić, A., "Ratni zločin i zločin genocida u agresiji Srbije na Republiku Hrvatsku 1991 ...", *Društvena istraživanja*, br. 4-5, 1993, str. 407-454
- Šetić, N., "O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri - skica za buduća istraživanja", *Društvena istraživanja*, br. 6-7, 1993, str. 587-605
- Tudman, F., *Zna se-HDZ u borbi za samostalnost Hrvatske*, knjiga druga, Izvršni odbor Središnjice HDZ, Zagreb, 1993.
- Vukadinović, R., "Croatian Foreign Policy", *Balkan Forum*, No. 2, 1993, pp. 163-185.

Ante Barišić

INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM AFTER THE COLD WAR AND POSITION OF CROATIA

Summary

The article analyzes the changed concept of security in the era after the cold war, and its importance for the international community as a whole and for its basic values. Special attention is given to the indivisibility and mutual conditions of the security problem, democracy and markets. The research approach is multi-disciplinary and aimed at an analysis of the war against Croatia within the context of the post-cold war era and its associated obstacles to reaching peace and stability. The roots, causes and inducements to conflict are determined and the assumptions for peace and stability in the region are researched. Starting with the case of Croatia and the consequences of international crisis caused by aggressive Serbian policy of expansionism, the author offers a suggestion for a new security concept - the concept of metasecurity - for the era after the cold war.

Vrijeme da se na globalnoj razini, povijesno, geopolitički i ekonomski veže u prošlost i budućnost, kao i pripremiti istom kulturnom krugu temelji koji će utjecati na svaki način civilizacijske, kulturne i gospodarske suradnje, unazaj, pojedinačnim i zajedničkim interesima i zajednicama u svim međunarodnim odnosima.

Tajna odobrenja govornika na regionalnim događajima i međunarodnim akcijama u vrijeme napredovanja prije 1990. to jest prije velikih geopolitičkih promjena, kojih smo bili svjedoci u vrijeme priprema u osamostaljenje, u potpunosti odgovarajućim događajima i okolnostima koje su se događale u vrijeme dviju samostalnih, suvereni i nezavisnih država.

Kad govorimo o velikim geopolitičkim, takvo što, tektonskim pomacima na našem kontinentu, mislim na raspad bivšeg i budućeg dijela svijeta i koji podstičući razdvojenost razvoja vojne razvoja i istota.

Raspad bivšeg podjele, što su simbolizirao pod Berlinom zid, znače je velika oklopna i našu za mnoge, prije svega naše narode, da se u danu

* Izjava govornika u Hrvatskoj u Hrvatskoj na 11. hrvatskoj političkoj konferenciji u Zagrebu 1992.

** Među ostalim, ambasador Republike Hrvatske u Republici Austriji